

Проектна технологія як засіб розвитку мотивації учнів у процесі навчання української мови

Наталія Тищенко,

учитель-методист

Запорізького Січового колегіуму

Сучасна українська школа розглядає дитину не стільки як об'єкт, що потребує впливу, скільки як особистість, що розвивається в процесі навчальної діяльності. А щоб учень займав активну позицію в процесі цієї навчальної діяльності, він повинен мати потужні джерела мотивації.

Проблема мотивації діяльності особистості досить ґрунтовно розкрита у багатьох працях як теоретиків, так і практиків у галузі психології та педагогіки. Зокрема, А. Маслоу обґрунтував наявність первинних і вторинних потреб людини. На найвищому рівні ієрархії потреб, на його думку, виникає потреба в пізнанні, в самореалізації, тобто в прагненні і здатності особистості до реалізації внутрішнього потенціалу [1]. Значний внесок у дослідження проблем мотивації навчання зробили зарубіжні та вітчизняні вчені й методисти: М. Алексєєва, Дж. Аткинсон, М. Аптер, С. Григорян, Дж. Дьюї, Т. Левченко, Д. Мак-Клелланд, Є. Пасічник, К. Роджерс, В. Уліщенко, Л. Чеховська та ін.

Мотив (від лат. рухатися) – це внутрішній потяг людини до діяльності, причини, що спонукають її до дій, вчинків, те, заради чого діяльність відбувається. Сукупність внутрішніх факторів, що зумовлюють поведінку і діяльність людини і підтримують її на необхідному рівні, називають *мотивацією* [2]. Поняття «мотивація» розглядається також як мотиваційна сфера особистості – система внутрішніх факторів, що зумовлюють поведінку й діяльність людини та підтримують її активність на необхідному рівні. Мотив є компонентом структури навчально-пізнавальної діяльності, який разом із метою утворює свого роду «вектор» цієї діяльності, що визначає її напрямом, а також величину зусиль, які застосовує суб'єкт. Цей вектор, як зазначає Б. Ломов, виступає в ролі системоутворюючого фактора, що організовує весь комплекс психічних процесів і станів, які формуються і розкриваються у процесі діяльності [3]. Тобто мотиви є спонукальним механізмом у кожній конкретній навчальній ситуації та вектором спрямованості роботи учня.

Т. Левченко найбільш потужними мотивами учіння вважає мотиви досягнення успіху та пізнавальні мотиви. Серед навчальних мотивів виділяється орієнтація на успіх, на процес, оцінку вчителя, запобігання невдачам, а також можливість власного розвитку, можливість власного мислення та дії, можливість самовираження [4].

Мотивація навчання може бути внутрішньою та зовнішньою. Внутрішня мотивація характеризується тим, що мотиви до навчання виникають у свідомості учня, він навчається завдяки інтересу, потягу до навчання, суб'єктивного відчуття його цінності, що створює відчуття «поток» – задоволення, натхнення. Цей термін увів американський психолог М. Ксикзен-тміхалі для позначення внутрішньої мотивованості у діяльності.

Аналізуючи структуру мотиваційної сфери учнів, А. Маркова [5], В. Семиченко [6] зазначають, що мотиви учіння школярів характеризуються певною ієрархічною структурою; співвідношенням усвідомлених та неусвідомлених мотивів, що впливають на успішність навчання. Взаємодіючи, мотиви зумовлюють та визначають спрямованість особистості.

Традиційно виокремлюють три види спрямованості: на себе, на інших людей, на справу.

Д. Аткинсон один із перших запропонував загальну теорію мотивації досягнення, зазначивши, що на рівень мотивації особистості впливають три фактори [7]:

а) сила мотиву досягнення успіхів як особистісної диспозиції: рівень орієнтації особи на досягнення успіху (таким чином, при високій орієнтації на успіх учень орієнтується на те, що знає та вміє, а не на можливість зазнати невдачі, відповідно готовий засвоювати нові, необхідні для успіху знання та навички);

б) суб'єктивно оцінювана ймовірність досягнення поставленої мети: оцінка особистістю власних сил для досягнення поставленої цілі;

в) значення досягнення певної мети для людини: рівень необхідності поставленої цілі для конкретної особи (поставлена мета (результат) має бути внутрішнім прагненням самого учня, а не нав'язана педагогом чи батьками).

У сучасній школі спостерігається тенденція зниження інтересу учнів до навчання, що виражається у демотивації. Педагоги-практики констатують загрозу втрати учня-читача, яскравої мовної особистості, адже переважають форми навчання, надметою яких визнано так звані ЗУНи, а комп'ютерні технології і великі можливості, що з ними пов'язані, не завжди сприяють пробудженню творчого потенціалу учнів.

Тому перед учителем передусім стоїть завдання вибору форм і методів навчання, які пробуджуватимуть і підтримуватимуть в учнів інтерес до пізнання нового. Процес навчання, спрямований на формування позитивної мотивації, повинен характеризуватися відходом від авторитарного спілкування, передовим мисленням учителя й учня, розвитком пізнавальних інтересів, активності, самостійності школярів. Адже, як зазначає Л. Чеховська, «Бажання шукати нові знання, котре виникає у дитини органічно, без примусу чи прохання когось іншого, відкриває нові можливості, своєрідний азарт і навіть натхнення. У такій ситуації оригінальна ідея вчителя, несподіваний ракурс, проєкція чи порівняння можуть стимулювати продуктивний творчий процес, прагнення творити» [8].

Навчальний проект – один із важливих компонентів освітнього процесу, який здійснюється в середній школі. Цей метод набув неабиякої популярності як серед педагогів, так і в середовищі учнів. Учителю проектне навчання допомагає пробуджувати в учнів потребу в нових знаннях, розвивати уміння освоювати

нові форми, способи діяльності. Учні під час роботи в проєкті отримують можливість працювати в умовах свободи, вчаться формулювати і вирішувати проблеми, використовувати інформаційні ресурси, здійснювати самоосвіту, працювати в умовах діалогу. Свої творчі здібності учень може розвивати, моделюючи проблему чи концепцію дослідження, а може просто шукати інформацію, друкувати текст, добирати ілюстрації або власні малюнки для презентації, створювати оригінальні колажі, власні вірші, добирати музичний супровід. Багато можливостей у розкритті творчих здібностей надає робота з дизайном слайду, коли учні вчаться вдало підбирати шаблон, шрифт, анімацію, творити навігацію.

Метод проєктів, що передбачає певним чином прихований процес навчання і виховання, дозволяє учителеві розв'язати гострі проблеми, пов'язані з бажанням-небажанням учитися. Під час роботи в проєкті ключовим поштовхом, сильним мотивом стає зацікавленість, особистісне значення для учнів досліджуваного предмета. Не менш важливою причиною вибору такої форми навчання є свобода, котра гарантує вільне визначення учнем предмета дослідження, свого статусу під час пошукової роботи [8].

Українська мова – один із ключових предметів середньої школи, вивчення якого передбачає як отримання базових знань, так і формування гуманістичного світогляду, менталітету, розвиток естетичного смаку, любові та пошани до української культури, історії. Моральний потенціал, який містить сам предмет вивчення, і проєктна технологія, в основі якої – дослідження певної проблеми, передбачають високий рівень творчої активності учнів, розширення їхнього освітнього поля, формування світогляду, системи цінностей.

Розглянемо особливості формування та реалізації на практиці мотиваційної сфери учнів на прикладі презентації уроку-проєкту в 11 класі «Історія та сучасна інтерпретація українського правопису».

Пробудженню потужної мотиваційної сфери учнів став вибір форми роботи – проєкт. Такий вид організації навчання уже зумовлював активну поведінку і бажання продуктивної діяльності, адже робота в проєкті відкривала перед учнями можливість вибору завдань за рівнем складності та зацікавленості відповідно до індивідуальних здібностей кожного. Учні отримали змогу працювати у статусах мовознавців (робота над формуванням та аналізом теоретичної бази необхідної інформації); журналістів (готували повідомлення про мову телеканалу СТБ, замітки до шкільної газети); філософів (робота над проблематикою досліджень); у креативній групі, що досліджувала художні тексти та здійснювала комп'ютерну презентацію, моделювала кліпи.

Мотивацією для вибору теми уроку-проєкту став приклад успішної реалізації однокласниці у пошуковій роботі в Малій академії наук на тему: «Сучасна інтерпретація «скрипниківського» правопису» (призове місце на обласному конкурсі МАН). У цій ситуації спостерігаємо потужний мотив учіння, в основі якого поєдналися пізнавальні мотиви, орієнтація на успіх однокласниці, на цікавий пошуковий процес, цінування (не оцінку!) вчителя, а головне – можливість власного розвитку, ствердження як мовної особистості, творчої дії, самовираження і досягнення успіху.

Великим стимулом у навчанні засобами проєктної технології стає психологічний аспект, коли учень порівнює свої досягнення з результатами ровесників і намагається не тільки не відстати, а наполегливо шукає свій оригінальний підхід у розв'язанні проблеми.

Починається цей процес із найпростішого – роботи за аналогією (так зробив товариш і в нього гарно вийшло), а далі кожен прагне підтвердження власної значущості, цінності. Так забезпечується можливість реалізації у навчальній діяльності всіх учнів, розкривається суб'єктивний досвід кожного учасника пошукової роботи, а далі узгоджується зі змістом навчальної дисципліни [8].

У цьому контексті важливим є розуміння учнями філософії оцінювання: навчаємося не заради оцінки, бо вона – лише засіб, наша головна мета – відкрити істину, розв'язати проблему. А цінування – це позитивне вираження почуттів учителя стосовно роботи учня, адже педагог спостерігає його у процесі, в розвитку і бачить непомітні на перший погляд досягнення. Тому на початку уроку-проєкту вчитель вкотре акцентує увагу дітей на тому, що треба диференціювати поняття оцінювання і цінування, абстрагуватися від думок про оцінку у традиційному значенні (участь у проєкті – це вже робота на вищому рівні), а цінування (позитивна реакція вчителя чи однокласників) – ось що має принести задоволення.

Бажання розібратися в питанні (що означало здобуття особистісно значущих знань) підсилювалося інтригою: незвична форма літературної норми, якою послуговуються диктори каналу СТБ. Причому рівень зацікавленості цією проблемою був надзвичайно високий, адже учням необхідно було популярно, доступно й аргументовано пояснити батькам, друзям, знайомим природу такого незвичного мовного явища, а знань не вистачало. Активізація вольових зусиль учнів, зацікавленість досліджуваною темою підсилювалися різними поглядами, висловленими на форумі про доцільність чи недоцільність повернення до незвичного правопису.

Як відомо, створення ситуації проблемно-творчого пошуку є важливим стимулом пізнавального інтересу. Тому учням було запропоновано впродовж уроку шукати відповіді на проблемні запитання:

мова, яку ми чуємо на телеканалі СТБ, – це спотворення української мови чи встановлення історичної справедливості?

Чи відображає сучасний правопис питомі ознаки української мови?

Чи потрібно повертатися до основних засад «скрипниківського» правопису?

Шукаючи відповіді на поставлені запитання, учні спираються на ґрунтовно досліджений теоретичний аспект проблеми: аналіз правопису української мови від першопочатків, його «харківський» варіант, наводять приклади, що свідчать про питомі ознаки української мови, зафіксованої у скрипниківському правописі, коментують складну політичну атмосферу, у якій він створювався, причини і наслідки репресивних заходів стосовно української інтелігенції.

По-новому осмислити надзвичайно важливу роль української мови у становленні державності, відновленні автентичності українського народу допомагає аналіз громадянської позиції відомого державного діяча М. Скрипника та багатьох учених, літераторів, які заплатили за українську ідею власним життям. Дослідження учнями історії «скрипниківського» правопису в діаспорі, зокрема діяльності відомого мовознавця та літературного критика Ю. Шевельова (Шереха), допомагає осмислити проблему патріотизму, вічну тему жертвового служіння істині, відкрити для себе глибинний зміст, який вкладаємо в поняття чинної (діяльної) любові до своєї Вітчизни.

За допомогою дослідження мови творів письменників І. Франка, Т. Шевченка, П. Тичини, О. Забужко учні

проілюстрували функціонування питомого українського слова у художній формі, а в повідомленні про історію літери «І» по-новому прозвучала ідея самотності, неповторності рідної мови.

Важливим мотиваційним прийомом на початку уроку-презентації була пропозиція вчителя прокоментувати в контексті досліджуваної теми такі вислови: «Де немає свободи, там немає і Вітчизни» (П. Гольбах), «Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що вона своя» (Сенека), «Копай всередині себе криницю для тієї води, яка зросить і твою оселю, і сусідську» (Г. Сковорода).

Наприкінці уроку, ознайомившись з усіма проектами однокласників, кожен учень отримав можливість реалізуватися як творча особистість, що здатна до своєї культурної ідентифікації, намагається усвідомити свою автентичність, відчуває приналежність до свого народу, його непрості історії. Висловлюючи свою думку про мовний експеримент на телеканалі СТБ, учасники дискусії дійшли висновку, що це свідомий творчий акт з відновлення історичної справедливості, оригінальний прийом формування громадянського суспільства європейського типу.

Під час презентації своїх досліджень кожен учень мав нагоду проявити себе самодостатньою творчою особистістю, адже продемонстрував риторичні навички володіння словом, уміння аргументувати, відстоювати свою точку зору в цікавій дискусії.

На уроці-проекті була реалізована ще одна дуже важлива мотиваційна складова – риторична, адже умовою якісного засвоєння нового і почасти досить складного мовного матеріалу є необхідність артикуляції, вербального оформлення думки, художнього слова тощо. Саме усна артикуляція, проговорювання самостійно побудованого логічного судження, певної тези разом із роботою зорової пам'яті під час читання або переказування самостійно написаного і відредагованого тексту (і аж ніяк не механічне навчання теорії мови) сприяють підвищенню грамотності учнів. Відомо, що надмірне захоплення теоретизуванням, нагромадження великої кількості сірої, одноманітної інформації, що зазвичай властиво урокам мови, а пізніше усвідомлення учнями непотрібності такої роботи, якраз і викликають їх відчуження від навчання (демотивацію).

Метод проектів відкриває великі реалізаційні спроможності учня, які мисляться ширше, ніж ЗУНІ, адже передбачається розвиток його потенційних здібностей і особистісне зростання. Враховуючи те, що в проектному навчанні компетентісно спрямована мовна освіта вирізняється практичною спрямованістю, передбачає створення учням умов для отримання особистісно значущих знань, основна увага акцентується не на формальних знаннях, а здатності конструювати та постійно шукати нові, адаптувати отримані, комплексно розглядати і застосовувати нову інформацію. Під час проблемно-пошукової роботи базові знання для учнів стають не метою, а засобом у досягненні навчальної мети.

Таким чином, проектна технологія як ефективний засіб розвитку мотивації учнів під час навчання української мови стає на сьогоднішній день важливою умовою практичної розробки подальших перспектив запровадження ідеї компетентісного підходу в освітньому процесі середньої школи. А це означає, що в учнів відбувається формування тих знань, поведінкових моделей, цінностей, які допоможуть їм бути успішними у соціумі.

Література

1. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу [перевод с английского Г. А. Балла, А.А. Попогребского; под общей редакцией Г. А. Балла, А. Н. Кирийчука, Д. А. Леонтьева]. – М: Смысл, 1999. – 380с.
2. Психолого-педагогічні аспекти реалізації методів навчання у вищій школі: навчальний посібник. / За ред. М.В. Артюшиної, О.М. Котикової, Г.М. Романової. – К.: КНЕУ, 2007. – 528с.
3. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Изд. «Наука», 1984. – 445с.
4. Левченко Т. И. Современные дидактические концепции в образовании [Монография] Т. И. Левченко. – К.: МАУП, 1995. – 168с.
5. Маркова А.К. Формирование мотивации учения: [книга для учителя] / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192с.
6. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / В. А. Семиченко. – К.: Миллениум, 2004. – 521с.
7. Atkinson J. W. Motivational determinants of risk-taking behavior // Psychol. Rev. 1957. N 64. P. 359–372.
8. Чеховська Л.Й. Проектне навчання на уроках української літератури у середній школі : наук.-метод. посіб. / Чеховська Л. Й. – Запоріжжя : Запоріжжя, 2010. – 263с.

Шановні колеги!

Триває передплата на періодичні видання на 2015 рік

Передплачуйте часопис

"Українська література в загальноосвітній школі"

Індекс: 22410

Періодичність — 12 номерів на рік

**Передплатити журнал можна в усіх відділеннях зв'язку,
починаючи з будь-якого номера**